

הקדמה למהדורה העברית

סוגיית ההתפתחות הנפשית של האדם היא אולי הסוגיה הפסיכולוגית העמוקה והמורכבת ביותר. אם בשאלות פסיכולוגיות אחרות אנו יכולים ללמוד מן הטבע ולהסיק על האדם, הרי ההתפתחות הנפשית היא ייחודית למין האנושי. חיות נולדות ומתות כשהן נושאות את הידע הגנטי שמנחה את עיקר התנהגותן, ומעט ממה שלמדו, אולם אין לדבר על התפתחות האישיות של חתול במשך חייו. אדם, לעומת זאת, יכול להתפתח ויכול שלא להתפתח מבחינה נפשית, ומרחבי ההתפתחות הנפשית שלו הם אינסופיים ויש בהם יסודות מורשים ומטענים נרכשים בצד דפוסי חינוך, חירות ובחירה. כל אלה הופכים את סוגיית ההתפתחות לחשובה ומסובכת לאין שיעור יותר מכל סוגיה פסיכולוגית אחרת.

הפסיכואנליזה, מורשתו של פרויד, בקשה לנעוץ את שורשי האישיות והתפתחותה בנתונים הביולוגיים, בצרכים ובדחפים הראשוניים ובמפגש של כל אלה עם הסביבה. על יסוד תפיסה זו פיתח פרויד מודל התפתחותי פורץ דרך שהעניק משמעות ועומק להתנסויות של הילד עם עצמו ועם הוריו בגיל הינקות. בהמשך הדרך הניבה השקפה זו גם את התפיסה הפסיכואנליטית של בריאות ושל חולי ושל דרכי ריפוי. גילויים אלה, אשר אין ערוך לחשיבותם, פתחו שער להבנת נפש הילד, אולם ק.ג. יונג הגיע למסקנה שאין די באלה כדי להבין את מרחבי הנפש ואת הפוטנציאל ההתפתחותי והיצירתי שגלום בה. הוא טען שהמודל הפסיכואנליטי צמוד במידה מוגזמת לתפיסה הביו-פסיכית ואין להבין את האדם על יסוד מרכיביו הביולוגיים ומאורעות ילדותו בלבד.

יונג בנה נדבך נוסף על מפעלו של פרויד. הוא גילה וחשף את היסודות הארכיטיפיים שבנפש האדם וחקר את המקורות שמעבר לאישיות הפרטית – הפועלים בה ומזינים אותה. הלא-מודע-הקולקטיבי, מושג שיונג חקר וניסח, הוא המאגר הקולקטיבי שיונק ממקורות אישיים, חברתיים ותרבותיים, ומזין את נפש היחיד בידע חי ופועל. הדרכים להכרה פסיכולוגית של מידע זה הם בראש ובראשונה חלומותיו של היחיד שהבנתם נשענת על מורשת התרבות - במיוחד המיתוסים הקדומים, אגדות העם, האמנות, הספרות והשירה. על בסיס תפיסה זו פיתחו תלמידיו של יונג תובנות מפורטות ועשירות מתוך חקירה והכרה של מקורות תרבותיים רבים ושונים. ראש וראשון לתלמידיו של יונג היה אריך נוימן אשר עבד עם יונג תקופה מסוימת בציריך ובשנת 1934 עלה לארץ-ישראל והמשיך כאן את מפעלו. ספריו "האם הגדולה" ו"המקורות וההיסטוריה של התפתחות ההכרה" (עדיין לא תורגמו לעברית) הפכו נכסי צאן ברזל של פסיכולוגיית המעמקים.

הספר "הילד" נכתב על יסוד עבודה משותפת של אריך נוימן ותלמידיו. "הילד" מציג גישה חדשנית החושפת מגמות התפתחות שמוטבעות בנפש הילד ומהוות בסיס להתפתחותו. שתיים מן המגמות הללו, שפועלות בילד משחר קיומו, הן צנטרוברסיה – הנטייה לייסד מרכזים או סמכויות שמאפשרים התפתחות של אישיות מובחנת, ואוטומורפיזם - הנטייה של כל יחיד להגשים את הפוטנציאל הייחודי הטמון בו.

מושגים אלה תורמים להבנת הפרדוקס הגדול של ההתפתחות: המעבר מן האישיות הנרקסיסטית לאישיות שמתייחסת אל הסביבה האישית והחברתית ומגשימה את הפוטנציאל הטמון בה במחיר של בדידות ויתור על נוחות.

תפיסה זו של הנפש, שהיא ייחודית לאסכולה היונגיאנית, פותחה בספר שלפנינו סביב מושג נוסף: "הציר אגו-עצמי" (ego-self axis). כאן הרחיב נוימן את תפיסת העצמי של יונג והעניק לו תפקיד מרכזי בנפש הילד כבר מראשית התפתחותה. האגו כמרכז האישיות המודעת חותר ליצירת קשר חי ומתפתח עם העצמי שהוא מרכזה של כוליות הנפש על רבדיה המודעים והלא מודעים כאחת. בעוד המודל ההתפתחותי של פרויד היה מיוסד על הדחפים הביולוגיים והתמרתם, הרי ציר אגו-עצמי מיוסד על ארכיטיפים שאי-אפשר לגזור אותם מן הביולוגיה ומן היצרים הראשוניים. בכך העניק מושג הציר אגו-עצמי מימד רוחני למודל ההתפתחותי. מושג זה נתן פשר לסוגיות רבות בפסיכולוגיה של

הילד ושל הבוגר. כדי שייוסד הציר אגו-עצמי, נחוץ תהליך של הפרדות (separation) של האגו מהעצמי שמתגלם בתקופת הינקות בקשר של התינוק עם האם. העצמי של התינוק מושלך על ההורים ומזוהה אתם. מכאן חשיבות ההורים, ובמיוחד האם, ויחסם אל הילד: יכולתם של ההורים להכיל את התינוק ואת כל הדחפים והנטיות שרוחשים בקירבו, הם תנאי לתהליך תקין של נפרדות האגו מהעצמי ובניית יחס תקין שמתגלם בציר אגו-עצמי. כאשר ההפרדות מלווה ברגשות של ייאוש ואכזבה נוצר ניתוק וניכור בין האגו לעצמי.

יונג התרשם מאד מחלומות ססגוניים ובעלי חיוניות רבה שמופיעים אצל מטופלים בגיל מבוגר. הוא הגיע למסקנה שבאישיות מתרחש תהליך התפתחותי מורכב וייחודי במחצית השנייה של החיים ותהליך זה ממוקד בקשר של האגו לעצמי. בשלב זה פונה האגו פנימה אל המוקד הפנימי העמוק של הנפש, שנוסד ומתגבש סביב העצמי. נוימן תרם תרומה ייחודית בנושא זה בכך שהראה כי העצמי קיים ופועל בילד כבר משחר קיומו ויש לתת את הדעת על התהליכים הקשורים בייסוד הציר אגו-עצמי כבר בשנים הראשונות להתפתחות. התפתחות הציר אגו-עצמי היא אפוא אחד ממאפייני ההתפתחות במהלך החיים, מילדות ועד זיקנה.

בספר שלפנינו אנו מוצאים הדים למחלוקת שהתגלעה בין פרויד ליונג החל מ-1913 כשיונג פנה לדרכו הייחודית ולאפיקים שפרויד לא היה יכול לקבלם. בתקופתנו דעכה מחלוקת זו ותחום הפסיכותרפיה ניזון ממקורות רבים ושונים. אולם חידושיהם של יונג ושל אריך נוימן ממשיכים להפרות את הפסיכותרפיה על ענפיה. אחד מן החידושים החשובים של האסכולה היונגיאנית הוא ההשתחררות מן התפיסה הסיבתית שבנויה על העמדת כל תופעה על סיבותיה בדרך של רדוקציה.

התפיסה הסיבתית, שהייתה אבן פינה בתורתו של פרויד, העניקה לנו, לצד תובנות רבות, גם תחושת אשמה כבדה: לכל מצוקה של הילד יש סיבות והסיבות מוליכות אל הילדות ומכאן אל ההורים. המודל הסיבתי של פרויד גורם להורים רבים לנסות ולהקל את תחושת האשמה באמצעות הדחקה והרחקה: מעדיפים הם להכחיש את הפרעות ההתנהגות או לחפש גורמים אורגניים לסבל ולמצוקה. אריך נוימן טוען בספרו שמקורות המצוקה יכולים להיות רבים ושונים. חלקם נובעים מיחסי הורים-ילדים, חלקם סביבתיים וחלקם נובעים מחשיפת הנפש לדימויים וקומפלקסים שרוחשים בנבכי הלא-מודע - האישי והכללי - דוגמת הארכיטיפ הגברי-אורובורי שנחוה כמתפרץ אל תוך הנפש ומאיים עליה מבפנים. גם כאשר מפנה הילד את כעסו אל הוריו, הרי שבמקרים רבים הם אינם אלא מושא להשלכות של כל מקורות החיים והתרבות שההורים מסמלים ומייצגים עבור הילד. תובנות אלו עוזרות לנו להפחית את תחושת האשמה ההורית למידותיה המתאימות, מה שמפנה מקום לאחריות ולתקווה.

הפנייה של נוימן אל אוצרות התרבות - המיתוס והאמנות - כמקורות לתובנות פסיכולוגיות, הניבה תיאוריה התפתחותית ייחודית. שלבי ההתפתחות של היחיד מקבילים לשלבי התפתחות הגזע והתרבות וזוכים גם לשמות שמקורם במורשת התרבות. מעל רצף ההתפתחות מרחף מיתוס הגיבור כסמל מכוון של היציאה מן המטריארכט, שבמרכזו אלות האדמה, והמעבר אל הפטריארכט שבמרכזו אל השמש. שלבי התפתחות האגו הם: השלב הפאלי-קטוני, הנחלק לשלב וגטיבי ולשלב אנימלי, לאחריו השלב המאגי-פאלי, שלב מאגי-לוחמני, שלב הלוחם הסולארי והשלב הסולארי-רציונלי.

ההשוואה שנוימן עושה בין התפתחות ההכרה בתחום האישי (אונטוגנטי) להתפתחות במישור השיבטי (פילוגנטי) שופכת אור הן על שלבי התפתחות היחיד והן על התפתחות החברה והתרבות. אחת התובנות החשובות שעולות מהשוואה זו היא שההכרה הנשית קדמה להכרה הגברית ושרגש הנחיתות הבסיסי בין המינים אינו של האישה ביחס לגבר, כפי שחשב פרויד, אלא של הגבר כלפי האישה, כפי שמלמדים המיתוסים הקדומים.

על אף שהספר מנוסח באופן רהוט ושיטתי, בדומה ליונג גם אריך נוימן מציע תורה יותר מאשר תיאוריה, ובין מבקריו של נוימן אף יש הטוענים שתורתו לוקה בנטייה פילוסופית יתירה, מה שבא לידי ביטוי במיעוט דוגמאות מחדר עבודתו של הפסיכולוג.

עם זאת עבודותיו של נוימן, ובכללן "הילד", זכו להכרה נרחבת בעולם, הן בקהילת המטפלים היונגיאנים והן בקרב אסכולות פסיכולוגיות אחרות.

בכמה ניסוחים של נוימן ניכרת המרירות על יחסו של פרויד אל יונג ידידו ומורהו של נוימן. כאמור, מחלוקות אלה דהו עם הזמן, אולם מתוך נאמנות למקור בחרנו שלא להשמיט ניסוחים אלה.

אנו שמחים להגיש בזה לקורא העברי, את התרגום המלא הראשון של "הילד" בתרגומה של יעל טרייבר.

מיכה אנקורי